IV. Οργάνωση του λόγου

IV.1. Ορισμός

IV.1.1. Ερώτηση ελεύθερης ανάπτυξης

Στο πρόγραμμα της θεατρικής παράστασης που ετοιμάζει το σχολείο σας έχετε αποφασίσει να συμπεριλάβετε ένα μικρό γλωσσάριο όρων συναφών με το έργο, ώστε να ενισχύσετε την προσπάθεια θεατρικής αγωγής των συμμαθητών σας. Κάθε έννοια θα αναλύεται με έναν πρωτοβάθμιο ορισμό και με την αποσαφήνιση του όρου ή των όρων που περιέχει. Επειδή θέλετε το ύφος αυτών των ορισμών να είναι οικείο στους συμμαθητές σας, χρησιμοποιείτε α΄ πληθυντικό πρόσωπο ρημάτων όπως «ονομάζω», «αποκαλώ» ή «αναλύω σε ...», καθώς και ενεργητική φωνή. Να επιλέξετε μία από τις ακόλουθες έννοιες και να τις ορίσετε με αυτόν τον τρόπο, σε δύο παραγράφους 120-150 λέξεων συνολικά.

α) σκηνοθεσία
β) σκηνογραφία
γ) ενδυματολόγος
δ) μονόπρακτο
ε) χαρακτήρας

IV.1.2. Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

IV.1.2.1. Αφού διαβάσετε τις ακόλουθες παραγράφους, να εντοπίσετε την έννοια που ορίζεται κάθε φορά, το γένος και την ειδοποιό διαφορά ή τις ειδοποιούς διαφορές της και να τα μεταφέρετε, με δική σας διατύπωση όπου χρειάζεται, στον πίνακα που δίνεται.

Α) *Το στρώμα του όζοντος βρίσκεται σε ύψος μεταξύ 15 και 40 χιλιομέτρων πάνω από την επιφάνεια της γης, πολύ ψηλότερα απ' ό,τι πετούν τα αεροπλάνα. Περιέχει το μεγαλύτερο ποσοστό του όζοντος της ατμόσφαιρας, το οποίο είναι μια μορφή αερίου οξυγόνου. Το όζον έχει τη μοναδική ικανότητα να εμποδίζει ορισμένες επικίνδυνες και αόρατες ακτίνες του ήλιου να φτάσουν στην επιφάνεια της γης, όπως ένα ζευγάρι γυαλιών ηλίου φιλτράρει το ηλιακό φως. Αυτές οι ακτίνες είναι γνωστές ως υπέρυθρη ακτινοβολία.*

Β) *Ο όρος «ξενισμοί» αναφέρεται στις γλωσσικές εκφράσεις που δέχεται μια γλώσσα από κάποια άλλη, διαδικασία η οποία είναι γνωστή από την εποχή που έχουμε τις πρώτες μαρτυρίες για επαφές γλωσσών.*

Γ) *Οι κανόνες δικαίου που προβλέπουν την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας, καθώς και τις σχέσεις κράτους και κοινωνίας αποτελούν το αντικείμενο του κλάδου εκείνου της νομικής επιστήμης που καλείται συνταγματικό δίκαιο.*

Δ) *Η λέξη «μόδα» είναι ιταλική (moda) αλλά παράγεται από το λατινικό (modus) που σημαίνει «τρόπος». Αφορά το ντύσιμο, αλλά και τον τρόπο ζωής, που επικρατεί σε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας ή σε μια ορισμένη χώρα και που μπορεί να γενικευθεί και να επικρατήσει για ένα χρονικό διάστημα μεγάλο ή μικρό. Πρόκειται πάντως για παροδική συνήθεια. Το φαινόμενο της μόδας είναι αρχαιότατο και παγκόσμιο.*

(Η παράγραφος Β΄ προέρχεται από το βιβλίο του Χ. Χαραλαμπάκη *Γλωσσική και λογοτεχνική κριτική*, Αθήνα 1998, σ. 68, η Γ΄ από το βιβλίο για τη Β΄ τάξη ενιαίου Λυκείου *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, Ο.Ε.Δ.Β. 1998, σ. 43 και η Δ΄, ελαφρά διασκευασμένη, από το *Λεξικό Αναπτυγμένων Εννοιών,* του Χ. Ρώμα, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1989, σσ. 183-184.)

ΟΡΙΣΤΕΑ ΕΝΝΟΙΑ	ΓΕΝΟΣ	ΕΙΔΟΠΟΙΗΤΙΚΗ/ΕΣ ΔΙΑΦΟΡΑ/ΕΣ
Α) Β) Γ) Δ)		

IV.1.2.2. Ανάμεσα στους ορισμούς που συναντάτε σε διαφόρων τύπων κείμενα βρίσκετε αρκετούς οι οποίοι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις που μάθατε στην οικεία ενότητα του σχολικού εγχειριδίου και που μπορεί να είναι όπως αυτοί που δίνονται στη συνέχεια. Να τους διαβάσετε και να εξηγήσετε γιατί είναι ανεπαρκείς (π.χ. μπορεί το γένος να είναι γενικό και ασαφές ή και να μην υπάρχει ή να μη δίνονται ειδοποιητικές διαφορές).

Α) *Γερουσία: στα νεότερα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα είναι ένα από τα δύο αντιπροσωπευτικά σώματα και συμμετέχει στο νομοθετικό έργο. Το άλλο είναι η Βουλή.*

.....

Β) *Ενέργεια μπορεί να ονομαστεί αυτό που κινεί το καθετί.*

.....

Γ) *Με τον όρο «Πολιτισμός» οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν εννοούν μόνο τις τέχνες και τα πνευματικά δημιουργήματα των ανθρώπων. Ο πολιτισμός περιλαμβάνει επιπλέον κοινούς κώδικες επικοινωνίας (π.χ. τη γλώσσα), αξίες (π.χ. δημοκρατία, ελευθερία κτλ), πεποιθήσεις (τα πιστεύω των μελών για τον κόσμο γύρω τους), κανόνες συμπεριφοράς (π.χ. ήθη και έθιμα), καθώς και τους κοινωνικούς θεσμούς και τις κοινωνικές δομές.*

.....

Δ) ΑΣΤΕΡΙΞ: *Ω, Πανοραμίξ, δρυίδη μας, αυτά τα βότανα που πήρα κατά τύχη από το σπίτι σου πριν φύγω, τι ήταν;*

ΠΑΝΟΡΑΜΙΞ: *Ω, είναι ένα φυτό που έρχεται από πολύ μακριά, από τις βαρβαρικές χώρες!...*

ΑΣΤΕΡΙΞ: *Και πώς το λένε;*

ΠΑΝΟΡΑΜΙΞ: *Τσάι!*

.....

(Η παράγραφος Α΄ προέρχεται από το βιβλίο του Β. Σφυρόερα *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Γ΄ Γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β., σ. 255, η Β΄ από το βιβλίο του Β. Χάιζενμπεργκ *Φυσική και Φιλοσοφία*, εκδ. Διογένης, Αθήνα 1971, σ. 83, η Γ΄ από το βιβλίο *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, Γ΄ Γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β. 1998, σ. 13 και η Δ΄ από το εικονογραφημένο τεύχος «Ο Αστερίξ στους Βρετανούς», εκδ. Μαμούθ Κόμιξ, Αθήνα 1995, σ. 48.)

IV.1.2.3. Αφού διαβάσετε το κείμενο που ακολουθεί να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

α) Πόσες και ποιες έννοιες ορίζονται;
β) Τι είδους είναι κάθε ορισμός (αναλυτικός ή συνθετικός);
γ) Ποιες πληροφορίες δίνονται πέρα από τους πρωτοβάθμιους ορισμούς και για ποιο λόγο;

Οι επιστήμονες δεν μπορούν να ορίσουν με ακρίβεια και πληρότητα την πολύπλοκη έννοια της ρύπανσης. Ωστόσο, έχουν καταλήξει σε κοινά παραδεκτούς ορισμούς μεταξύ των οποίων και οι εξής: ρύπανση είναι η άμεση ή έμμεση εισαγωγή στο περιβάλλον χημικών ουσιών, θορύβων ή ακτινοβολιών σε τέτοια συγκέντρωση που να προκαλούν βλάβες στην υγεία των ανθρώπων, στους οργανισμούς και στα υλικά και να καθιστούν το περιβάλλον ακατάλληλο για επιθυμητές χρήσεις. Διαφορετική είναι η έννοια της μόλυνσης του περιβάλλοντος που προκαλείται από την είσοδο στο περιβάλλον βακτηρίων, ιών και άλλων παθογόνων μικροοργανισμών, που δημιουργούν σοβαρούς κινδύνους για την υγεία των ανθρώπων και άλλων οργανισμών. Στη ρύπανση, δηλαδή, αιτία δημιουργίας είναι χημικές ουσίες, θόρυβοι ή ακτινοβολίες, ενώ στη μόλυνση ζώντες παθογόνοι μικροοργανισμοί.

Οι ουσίες που ρυπαίνουν το περιβάλλον και αποκαλούνται ρύποι είναι αέριες, υγρές ή στερεές, ξένες προς τα φυσιολογικά συστατικά της ατμόσφαιρας, του εδάφους ή του νερού, ή ουσίες που φυσιολογικά υπάρχουν στο περιβάλλον, αλλά εμφανίζονται σε μικρότερα ή μεγαλύτερα ποσοστά. Οι κυριότεροι ρύποι είναι το διοξείδιο του θείου, το θειικό οξύ, τα οξείδια του αζώτου, οι υδρογονάνθρακες, το όζον, ο καπνός και τα κάθε μορφής αιωρούμενα σωματίδια, ο μόλυβδος, η ακτινοβολία, ο θόρυβος, οι κραδασμοί, τα οικιακά και βιομηχανικά απορρίμματα κτλ.
(*Κοινωνική και πολιτική αγωγή*, Γ΄ Γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1998, σσ. 112-113)

IV.1.3. Ερωτήσεις συνδυασμού αντικειμενικού τύπου και σύντομης απάντησης

IV.1.3.1. Αφού συνδυάσετε κάθε στοιχείο της στήλης ΙΙ με ένα στοιχείο της στήλης ΙΙΙ, να δώσετε σε κάθε κενό της στήλης Ι την έννοια η οποία ορίζεται με το αποτέλεσμα κάθε συνδυασμού. Ένα στοιχείο της στήλης Β περισσεύει.

Ι ΟΡΙΣΤΕΑ ΕΝΝΟΙΑ	ΙΙ ΓΕΝΟΣ	ΙΙΙ ΕΙΔΟΠΟΙΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑ
Α) Β) Γ) Δ)	α) συσκευή β) εργαλείο γ) όργανο δ) σώμα μετάλλου ε) σώμα αδιαφανούς συνθετικού υλικού	1) που έλκει αντικείμενα από σίδηρο ή χάλυβα. 2) που επιτρέπει την εξ αποστάσεως προφορική επικοινωνία. 3) που καθοδηγεί και σταθεροποιεί τις βίδες. 4) που μεγεθύνει αντικείμενα πολύ μικρά για να τα δει το ανθρώπινο μάτι.

IV.1.4. Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

IV.1.4.1. Να συμπληρώσετε τους ακόλουθους ορισμούς επιλέγοντας το κατάλληλο γένος από αυτά που δίνονται (ένα περισσεύει).

δομική και λειτουργική μονάδα	μορφή ενέργειας	διαδικασία
μικροοργανισμός	οπτικό σύστημα	

α) *Κύτταρο είναι ο/η/το..... που εκδηλώνει το φαινόμενο της ζωής.*

β) *Ιός είναι ..... χωρίς κυτταρική δομή, παράσιτο των ζώων, των φυτών, των μυκήτων και των βακτηρίων.*

γ) *Μάτι είναι ο/η/το ..... που διαθέτει ο άνθρωπος.*

δ) *Φως είναι ..... που ακτινοβολεί ο ήλιος προς τη γη.*

(Οι ορισμοί α΄ και β΄ και δ΄ προέρχονται από το βιβλίο των Καψάλη Α., Μπουρμπουχάκη Ι.-Ε., Περάκη Β., Σαλαμαστράκη Σ., *Βιολογία Γενικής Παιδείας*, Β΄ τάξης ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β. 1998, σ. 205, 206 & 211 αντιστοίχως και ο ορισμός γ΄ από το βιβλίο του M. Sanders *Τεχνολογία επικοινωνιών*, απόδοση στα ελληνικά: Σ, Παλαιοκρασά & Ν. Ηλιάδη, Β΄ τάξης ενιαίου Λυκείου, Ίδρυμα Ευγενίδου, Αθήνα 1998, σ. 226.)

IV.1.4.2. Να συμπληρώσετε τους ακόλουθους ορισμούς, επιλέγοντας το κατάλληλο γένος από αυτά που δίνονται (ένα περισσεύει).

• αντίληψη	• πνευματικό κίνημα	• σύστημα διακυβέρνησης
• αιφνιδιαστική στρατιωτική και πολιτική ενέργεια	• πολιτική	

α) *Διαφωτισμός είναι ο/η/το ..... που αναπτύχθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 17ου και κατά τον 18ο αιώνα για τη βελτίωση του ανθρώπου και την ανάπλαση της κοινωνίας.*

β) *Ιμπεριαλισμός είναι ο/η/το ..... ενός κράτους, που αποσκοπεί στην οικονομική και πολιτική επέκταση και επιβολή του σε ευρύτερη περιοχή, σε βάρος άλλων κρατών λιγότερο ισχυρών.*

γ) *Πραξικόπημα είναι ....., με την οποία μια ομάδα, παραβιάζοντας το Σύνταγμα της χώρας, αναλαμβάνει την εξουσία και περιορίζει τις ελευθερίες του λαού.*

δ) *Ρατσισμός είναι ο/η/το ..... κατά την οποία μία φυλετική ομάδα είναι ανώτερη από άλλες, που αποκλείονται από τη δημόσια ζωή και απομονώνονται από τις κοινωνικές εκδηλώσεις.*

(Οι ορισμοί προέρχονται από το βιβλίο του Β. Σφυρόερα *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Γ΄ Γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β.)

IV.2. Διαίρεση

IV.2.1. Ερώτηση ελεύθερης ανάπτυξης

Από τα «Ανώτερα Μαθηματικά» που έκανε ο Οδυσσέας Ελύτης «στο Σχολείο της θάλασσας» μας παρουσιάζει την εξής πράξη διαίρεσης:

(1) Εάν αποσυνδέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι. Που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις.

(Ο. Ελύτης *Ο μικρός ναυτίλος*, «Μυρίσαι το άριστον XIV», εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1992, σ. 57)

Τι μπορεί να συνδέει αυτά τα τρία στοιχεία; Να αναπτύξετε την (ποιητική) διαιρετική βάση τους σε μία παράγραφο 150-180 λέξεων.

IV.2.2. Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

IV.2.2.1. Προσπαθώντας να κατανοήσετε διάφορα κείμενα που διαβάζετε κατά καιρούς και που παρουσιάζουν τις ίδιες έννοιες με διαφορετικούς τρόπους, ταξινομείτε το περιεχόμενό τους σε πίνακες όπως αυτός που δίνεται. Να συμπληρώσετε τον πίνακα με τα ανάλογα στοιχεία των ακόλουθων κειμένων.

Α. *Η χρήση μηχανημάτων ανήκει στα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά του αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Δύο θεατρικά μηχανήματα αξίζουν ιδιαίτερη πραγμάτευση: η κυλιόμενη εξέδρα (εκκύκλημα) και ο γερανός ή ανυψωτικός μηχανισμός (η κατεξοχήν «μηχανή»). Και οι δύο εφευρέσεις αποσκοπούσαν στην απρόσκοπτη εξέλιξη της δραματικής πλοκής, βοηθώντας να γεφυρωθούν οι αποστάσεις. Οι τραγικοί συνήθιζαν να μεταθέτουν πράξεις βίας, αίματος και φρίκης στον εξωσκηνικό χώρο. Από τη στιγμή όμως που είχε πραγματοποιηθεί η φριχτή πράξη, δεν ήταν αρκετή η απλή αναγγελία της, ούτε το άνοιγμα της πύλης του σκηνικού οικοδομήματος, γιατί αυτό που έπρεπε να δει ο θεατής μέσα στο άπλετο φως για να αισθανθεί έλεον και φόβον, θα έμενε κρυμμένο στο μισοσκόταδο. Στο σημείο αυτό ήταν η κατάλληλη στιγμή για τη χρήση της μηχανής. Με τη βοήθειά της το εσωτερικό του σπιτιού μεταφερόταν έξω. Από την πύλη του βάθους κυλούσε φτάνοντας ως τις παρυφές της ορχήστρας μια χαμηλή εξέδρα, πάνω στην οποία παρουσιάζονταν στον θεατή θύτες και θύματα, συνθέτοντας μια φρικιαστική σκηνική εικόνα. Κάπως έτσι πρέπει να φανταστούμε το εκκύκλημα.*

Και ο ανυψωτικός μηχανισμός που έμοιαζε με γερανό συντελούσε στην ενιαία εξέλιξη της δράσης. Τον χρησιμοποιούσαν όταν έπρεπε να έρθουν πρόσωπα από έναν μακρινό εξωσκηνικό χώρο στον χώρο της δράσης.

Δευτερεύουσα σημασία είχαν επικουρικά τεχνικά μέσα, που τη χρήση τους την υπαγόρευαν ειδικές ανάγκες και τα οποία δεν ανήκαν στη σταθερή παρακαταθήκη του θεάτρου. Έτσι, υπήρχαν μέσα για τη μιμητική αναπαραγωγή της βροντής και της αστραπής (βροντείον, κεραυνοσκοπείον).

(Horst-Dietrich Blume, *Εισαγωγή στο αρχαίο θέατρο*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1986, σσ. 86-90, επιλεγμένα αποσπάσματα)

Β. *Κατάταξη των πρωτεϊνών*

Η πολυπλοκότητα των πρωτεϊνών δεν επιτρέπει την κατάταξή τους σύμφωνα με ένα μόνο τρόπο. Οι πρωτεΐνες, με κριτήριο τη μορφή τους, διακρίνονται σε ινώδεις και σε σφαιρικές. Με κριτήριο τη σύνθεσή τους σε απλές, όταν αποτελούνται από αμινοξέα, και σε σύνθετες, όταν στο μόριό τους συμμετέχουν και μη πρωτεϊνικά τμήματα όπως μέταλλα, σάκχαρα, λίπη κτλ. Με κριτήριο τη λειτουργία τους, διακρίνονται γενικά σε δύο ευρύτερες κατηγορίες. Τις δομικές, που αποτελούν τα δομικά συστατικά του κυττάρου, και τις λειτουργικές, που συμβάλλουν στις διάφορες λειτουργίες του.

(Καψάλη Α., Μπουρμπουχάκη Ι.-Ε., Περάκη Β. & Σαλαμαστράκη Σ., *Βιολογία Γενικής Παιδείας*, Β' τάξης ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., 1998, σ 29)

ΔΙΑΙΡΕΤΕΑ ΕΝΝΟΙΑ	ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΗΣ
ΚΕΙΜΕΝΟ Α)	1η 2η	
ΚΕΙΜΕΝΟ Β)	1η 2η 3η	

IV.2.2.2. Τα «σώματα», όπως τα αντιμετωπίζει η επιστήμη της Φυσικής, μπορούν να διακρίνονται στις κατηγορίες που δίνονται στη συνέχεια. Να διατυπώστε τη διαιρετική βάση κάθε κατηγοριοποίησης [10].

α) Σώματα
- αγωγοί
- ημιαγωγοί
- μονωτές

Διαιρετική βάση .....

β) Σώματα
- στερεά
- υγρά
- αέρια

Διαιρετική βάση .....

γ) Σώματα
- διαφανή
- αδιαφανή

Διαιρετική βάση .....

IV.2.2.3. Ένα από τα θέματα που ετοιμάζετε να παρουσιάσετε στο σχολείο ευρωπαϊκής χώρας με το οποίο συμμετέχετε σε πρόγραμμα εκπαιδευτικών ανταλλαγών, είναι η φυσιογνωμία και η (σύντομη) ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Κατά την αναζήτηση συναφών πληροφοριών συναντάτε διάφορες κατηγοριοποιήσεις της ελληνικής και άλλων γλωσσών, τις οποίες προσπαθείτε να κατανοήσετε, ώστε να αποφασίσετε πώς θα διαμορφώσετε την παρουσίασή σας. Γι' αυτόν τον σκοπό

[10] Για μια διατύπωση της διαιρετικής βάσης στην περίπτωση α) βλ. Δαπόντε Ν. & Κασσέτα Α., *Φυσική* Β΄ τάξης ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., σ. 15.

α) να συμπληρώσετε τα κενά στα ακόλουθα διαγράμματα, διατυπώνοντας τις βάσεις των αντίστοιχων διαιρέσεων [11] και

β) να συνθέσετε μία παράγραφο που θα περιέχει τα στοιχεία αυτών των διαιρέσεων (π.χ. *Η Ελληνική γλώσσα, ανάλογα με / σύμφωνα με το κριτήριο του / της ... διακρίνεται σε ..., / ανήκει σε ...*)

α) Ελληνική γλώσσα

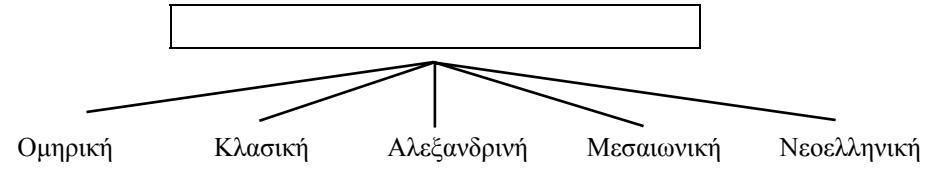

β) Ελληνική γλώσσα

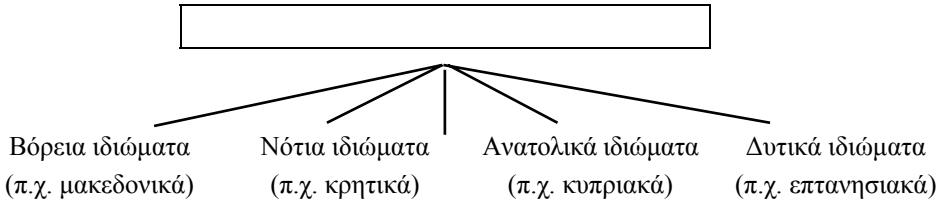

γ) Γλώσσες

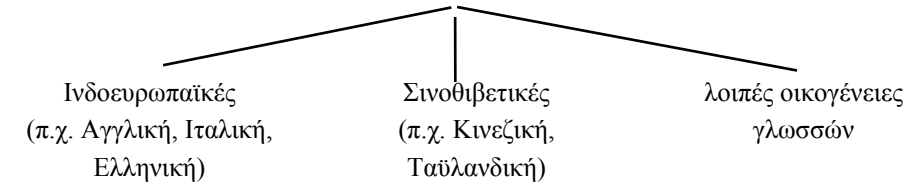

δ) Λέξεις της ελληνικής γλώσσας

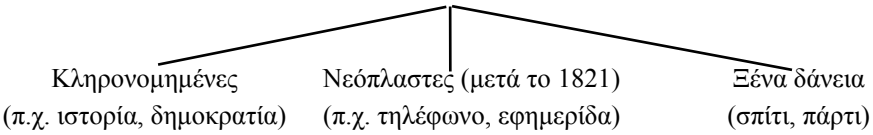

[12] Τα στοιχεία για τη διαίρεση α΄, γ΄ και δ΄ προέρχονται από τα βιβλία του Γ. Μπαμπινιώτη *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Αθήνα 1986, σ. 49 και *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1985, σσ. 32-33 και 175 αντιστοίχως. Τα στοιχεία για τη διαίρεση β΄ προέρχονται από το Α΄ τεύχος της Έκφρασης - Έκθεσης, σ. 42.

IV.2.2.4. Σε μία συνθετική εργασία σχετικά με τις εφημερίδες και τη θεματολογία τους προβληματίζεστε για την οργάνωση του υλικού σας και αποφασίζετε να ξεκινήσετε με τη διαίρεση των τύπων των εφημερίδων σε ομάδες, σύμφωνα με διάφορες διαιρετικές βάσεις. Να συμπληρώσετε τον ακόλουθο πίνακα με όσα άλλα είδη εφημερίδων γνωρίζετε, διατυπώνοντας και τις αντίστοιχες διαιρετικές βάσεις, σύμφωνα με το παράδειγμα του ακόλουθου πίνακα.

Α	Β
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ	ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ
α) Ημερήσιες, εβδομαδιαίες β) Πολιτικές, αθλητικές, οικονομικές, καλλιτεχνικές... γ) δ) ...	• Συχνότητα της έκδοσης φύλλων • • ...